

απαντήσεις. Όμως τώρα θέλω να μου επιτρέψετε ν' αλλάξω ολότελα στόχο, και ν' αγγίξω ένα διαφορετικό τελείως ζήτημα.

Το Πανεπιστήμιο παράγει ανθρώπους ικανούς, τουλάχιστον το ελπίζουμε, να μελετούν αρχαία. Ενίοτε δανείζει δυνάμεις σε ξένους φορείς για ταξινόμηση και καταλογογράφηση. Προσπαθεί να εξάψει τη φιλολογική και ιστορική ευαισθησία στο ζήτημα των αρχείων – αλλά, και αυτό είναι που θέλω να επισημάνω, δεν κρατάει το δικό του αρχείο, ως οργανισμός ενιαίος, εννοώ. Πώς θα γνωρίσουν οι μεταγενέστεροι τον τύπο της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος, την πρόσληψή του από τους φοιτητές ή τις εξωτερικές δραστηριότητες – θεατρικές προσπάθειες, συνδικαλιστική συνείδηση, μουσικές βραδιές ή ό,τι άλλο; Κανένας από εμάς που διδάσκουμε δεν έχει την υποχρέωση να παραδίδει ένα ορισμένο μέρος, στατιστικά υπολογίσιμο, των γραπτών που διορθώνει· καμία Γραμματεία όταν θελήσει να αδειάσει τα ράφια από τις καρτέλες των φοιτητών παρελθόντων ετών δεν έχει κάποιες σχετικές αναστολές. Ας μην επιχειρηματολογώ επι του αυτονόητου.

Εύχομαι η επίσημη αυτή στιγμή, η στιγμή της παραλαβής του Αρχείου Παντελή Πρεβελάκη από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης να γίνει γόνιμη και ως προς ετούτη την προοπτική.

Αλέξης Πολίτης
Αναπληρωτής Καθηγητής
της Νεοελληνικής Φιλολογίας

Η ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΠΡΑΞΗ. Η ΕΓΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΛΗ

Τέσσερα χρόνια, ως το θάνατό του το 1991, ο Λευτέρης Πρεβελάκης κατέγραφε το αρχείο του αδελφού του Παντελή. Σ' αυτό αφιέρωνε πολλές από τις λίγες ώρες που η κλονισμένη του υγεία του επέτρεπε να εργάζεται. Χρέος αδελφικό; Ασφαλώς. Αλλά συγχρόνως, και κυρίως, για άλλη μιά φορά, την ύστατη, επιβεβαίωση μιάς πορείας που χαρακτηρίζεται από συνέπεια και ανιδιοτέλεια.

Ο Ελευθέριος Πρεβελάκης γεννήθηκε στο Ρέθυμνο δέκα χρόνια ύστερα από τον Παντελή Πρεβελάκη, δηλαδή το 1919. Σπούδασε ιστορία στην Αθήνα και την Οξφόρδη. Ασχολήθηκε κυρίως με την πολιτική και διπλωματική ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Οι μελέτες του αποτελούν υπόδειγμα αυστηρής μεθόδου και εξαντλητικής χρήσης των πηγών. Στη διατριβή του για την εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Αργολίδα (Αθήνα 1949) χρησιμο-

ποιεί, πλην των άλλων, και τη μαρτυρία του αντιπάλου, των Αιγυπτίων δηλαδή. Αξιοποιεί, επίσης, από τους πρώτους, τις εικονογραφίες των Μακρυγιάννη-Ζωγράφου ως ιστορική πηγή.

Στο βιβλίο του για την αλλαγή της δυναστείας στην Ελλάδα το 1862-1863 (Αθήνα 1953) δίνει όλες τις διπλωματικές και πολιτικές παραμέτρους που οδήγησαν στην έξωση του Όθωνα και την εκλογή του Γεωργίου. Εκπλήσσει η βαθιά γνώση των πηγών, των βρετανικών κυρίως, και η νηφαλιότητα της συγγραφής, σε μιά περίοδο έντονης ιδεολογικής χρήσης του παρελθόντος.

Άλλα του δημοσιεύματα αναφέρονται στην ιστορία της Κρήτης το 19ο αιώνα, στην αναγνώριση του ελληνικού κράτους από τις μεγάλες δυνάμεις, στην χάραξη των ελληνοτουρκικών συνόρων κ.ά.

Αλλά πρόθεσή μου δεν είναι να σας παρουσιάσω το συγγραφικό έργο του ιστορικού Πρεβελάκη, το οποίο έχει ήδη πάρει σημαντική θέση στη νεοελληνική ιστοριογραφία. Θέλω κυρίως να σας περιγράψω πώς δημιούργησε τις προϋποθέσεις για να λειτουργήσει ένα ερευνητικό Κέντρο. Πρόκειται για το ΚΕΙΝΕ της Ακαδημίας Αθηνών, του οποίου υπήρξε διευθυντής από το 1962-1980 και ύστερα άμισθος επιστημονικός συνεργάτης.

Ο Πρεβελάκης, αφού οργάνωσε τη βιβλιοθήκη του ΚΕΙΝΕ, κατάρτισε ένα πρόγραμμα βιβλιογραφίας της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού. Ο σχετικός αναλυτικός κανονισμός που συνέταξε εξασφάλισε ομοιομορφία και, κυρίως, έδωσε τέτοια προοπτική στο όλο έργο, ώστε σήμερα, 30 χρόνια μετά, τα 100.000 περίπου βιβλιογραφικά δελτία που έχουν στο μεταξύ προκύψει, να είναι έτοιμα, χωρίς ουσιαστικές μετατροπές, να εισαχθούν στον υπολογιστή και να αποτελέσουν τράπεζα δεδομένων.

Το πρόγραμμα, ωστόσο, με το οποίο ταυτίστηκε ο Πρεβελάκης ήταν η συγκέντρωση στο ΚΕΙΝΕ, σε μορφή μικροταινιών και μικροδελτίων, ξένων αρχείων που αναφέρονται στη νεοελληνική ιστορία. Χάρης σ' αυτόν, μπορεί σήμερα ο ερευνητής να έχει μπροστά του, στην οδό Αναγνωστοπούλου, στο Κολωνάκι, τις εκθέσεις των ξένων πρεσβευτών στην Αθήνα, τις αναφορές των προξένων στην Πάτρα, την Ερμούπολη, το Μεσολόγγι, τον Πειραιά κ.λ.π., τα αρχεία του Foreign Office για την Κατοχή και το Εμφύλιο, τα αρχεία των γερμανικών και ιταλικών μονάδων που έδρασαν στην χώρα μας κατά την Κατοχή και άλλα πολλά.

Για να συγκεντρωθούν όλα αυτά τα τεκμήρια, μιλάμε για εκατοντάδες χιλιάδες λήψεις, χρειάστηκε επίπονη έρευνα σε καταλόγους, επιτόπιες έρευνες, αλληλογραφία, συνεχείς παραστάσεις στην Ακαδημία για να διατεθούν τα σχετικά ποσά, καταλογογράφηση, δελτία κλπ.κλπ.

Ο Πρεβελάκης δεν έψαχνε να εντοπίσει τα “σπουδαία” έγγραφα: τα ήθελε όλα. Δεν διασπούσε την αρχειακή σειρά κατά τις παραγγελίες. Κάθε μαρτυρία είχε γι' αυτόν τη σημασία της, ακόμα κι αν ήταν ομοιόμορφη με άλλες, ακόμα και επαναλαμβανόμενη. Η μέθοδος αυτή, που την επιδοκιμάζουμε σχεδόν όλοι μας σήμερα, δεν είχε πολλούς υποστηρικτές στις δεκαετίες 1960 και 1970. Ο Πρεβελάκης δέχτηκε ακρόπιστες κριτικές τότε από όσους έβλεπαν αποσπασματικά το παρελθόν, αλλά δεν κάμφθηκε. Επέμεινε στην προσπάθεια για τη συγκέντρωση εγγράφων τα οποία, επειδή αποτελούσαν σειρά, θα επέτρεπαν συνολικότερη θεώρηση του ιστορικού γίγνεσθαι. Για το υλικό αυτό που συγκέντρωσε τον ευγνωμονούμε σήμερα.

Ένα παράλληλο πρόγραμμα απέβλεπε στο να διευκολύνει τον ερευνητή να αξιοποιήσει τα συλλεγμένα τεκμήρια: μέρος των εγγράφων δημοσιεύτηκε *in extenso*, άλλα σε επιτομές, άλλα παρουσιάστηκαν σε περιγραφικούς καταλόγους.

Τα έργα υποδομής που σχεδίασε ο Πρεβελάκης, ίσως κούρασαν όσους δούλεψαν πολλά χρόνια σ' αυτά. Πρέπει, ωστόσο, να ομολογήσουμε ότι χωρίς αυτά πολλές φορές η εργασία μας θα έμενε μετέωρη.

Όσοι έζησαν τον Ελευθέριο Πρεβελάκη από κοντά, γνωρίζουν πολύ καλά την ποιότητα της δουλειάς του και πώς, με τον τόσο διακριτικό τρόπο που τον χαρακτήριζε, μύησε όλους μας, όσοι είχαν την τύχη να συνεργαστούν μαζί του, στο να είμαστε υπεύθυνοι. Δύσκολα, επίσης, θα βρεθούν άτομα που ξόδεψαν τόσο αφειδώλευτα το χρόνο τους για να προωθήσουν την επιστήμη της Ιστορίας αθόρυβα και χωρίς στόχους προσωπικούς. Εκεί που άλλοι λογαριάζουν και τον ελάχιστο χρόνο για να προετοιμάσουν γρήγορα ό,τι θα τους εξασφαλίσει την άνοδο, την προβολή και την υστεροφημία, ο Πρεβελάκης αφιέρωνε μήνες πολλούς για να συντάξει κανονισμούς για τη βιβλιογραφία και τα άλλα προγράμματα του ΚΕΙΝΕ, προϋπόθεση για ενιαία μεθοδολογική αντιμετώπιση του υλικού σε έργα υποδομής.

268

Και είναι γνωστό ότι, ενώ είχε εκλεγεί παμψηφεί καθηγητής στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, αρνήθηκε να ορκιστεί και παραιτήθηκε, όταν, με υπερβολική αυστηρότητα για τον εαυτό του, κατέληξε να πιστεύει ότι η υγεία του δεν του επέτρεπε να ανταποκριθεί όπως ήθελε στο ρόλο του. Με δύο λόγια, ήταν ένας άρχοντας με όλη τη σημασία της λέξης.

Ο άνθρωπος που προσπάθησα να σας σκιαγραφήσω αναλαμβάνει, το 1986, τη φροντίδα του αρχείου του θανόντος αδελφού του Παντελή. Σε πρώτο επίπεδο, ανιχνεύουμε την έγνοια για τα κατάλοιπα του φημισμένου αδελφού. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, την έγνοια να διασωθεί ακέραιο το αρχείο ως μάρτυρας και για το δημιουργό του και για την κοινωνία στην οποία αυτό εγγράφεται. Και εδώ είναι που ο Ελευθέριος Πρεβελάκης υπερβαίνει το συναισθηματισμό του αδελφού για να επιτελέσει, για άλλη μιά φορά, το έργο του ιστορικού. Με τη γνώριμη μεθοδικότητα, τελειομανία, επιμονή και ανιδιοτέλεια. Δέν επιλέγει, φυσικά, τα “σπουδαία” τεκμήρια αλλά τα κρατάει όλα: ιδιωτικές επιστολές, δημόσια έγγραφα, αποκόμματα εφημερίδων, έντυπα, δελτία, επιστολόχαρτα, γραμματόσημα, κάθε σημειωμένο ή τυπωμένο χαρτί. Όλο το υλικό αυτό (μόνον οι επιστολές ανέρχονται σε 5,784) επιχειρεί να το εντάξει σε έναν κατάλογο με 14 παραμέτρους και με τρόπο που να επιτρέπει τη μηχανογράφηση των πληροφοριών του. Δουλεύοντας καθημε-ρινά καταλογογραφεί τα 9/10 περίπου του αρχείου. Κι αυτό σε μια περίοδο που, όπως είπα στην αρχή, η κλονισμένη υγεία του δεν του επιτρέπει να εργάζεται με τους παλαιούς εντατικούς ρυθμούς.

Στο μεταξύ στο ΚΕΙΝΕ τον περιμένει πιεστικά η έκδοση του Α' τόμου των εγγράφων του W. Meyer, προξένου της Αγγλίας στην Πρέβεζα στα χρόνια γύρω από το 1821. Έργο που προετοίμαζε είκοσι περίπου χρόνια μαζί με τη συνεργάτιδά του Κάλλια Καλλιτάκη και το οποίο θα μας δώσει νέα και πολύτιμα στοιχεία για τις πραγματικότητες που ίσχυαν τις παραμονές της Επανάστασης στην ευρύτερη περιοχή της Δ. Στερεάς, Ηπείρου και Αλβανίας, γιατί ο Meyer ήταν δέκτης πληροφοριών συγχρόνως από τους Έλληνες, Αλβανούς και Τούρκους.

Για να ανταποκριθεί, ο Πρεβελάκης κάθε πρωί στο ΚΕΙΝΕ επιβλέπει τις τελευταίες λεπτομέρειες της έκδοσης του αρχείου Meyer, και κάθε απόγευμα καταλογογραφεί, στο σπίτι του, το αρχείο του αδελφού του. Παραμελεί, έτσι, τελείως τις ιστορικές του ενασχολήσεις: στα δικά του κατάλοιπα βρέθηκαν μισοτελειωμένες εργασίες που από καιρό είχε εξαγγείλει, και πολλά δελτία για θέματα νέα που τα τελευταία χρόνια τον απασχολούσαν εντονότερα: η γαλλική ιστορική σχολή, μεθοδολογικά προβλήματα στην επιστήμη της ιστορίας κ.ά.

Η πορεία του Παντελή Πρεβελάκη υπήρξε, ασφαλώς, διαφορετική από αυτή του Λευτέρη. Άλλοι, πιά ειδικοί, την αξιολόγησαν. Ας μου επιτραπεί, τελειώνοντας, να διατυπώσω μια κρίση για τον ιστορικό Πρεβελάκη:

Αναμφίβολα δεν έπαιξε, στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών, τον σημαίνοντα και διευθυντικό ρόλο που πολλοί θα θέλαμε και για το οποίο είχε τα κατάλληλα εφόδια. Τα αίτια δεν θα πρέπει να αναζητηθούν μόνο στη δική του υπερβολική σεμνότητα ή την εύθραυστη υγεία του ή τις προσωπικές του αναστολές, αλλά και στην αδυναμία της κοινωνίας μας να αξιοποιεί άτομα που πράγματι αξίζουν και έχουν κάτι ουσιαστικό να δώσουν.

Χρήστος Λούκος
Αναπληρωτής Καθηγητής
της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας